

„Fereastra sufletului” în gândirea teologică a preotului Gheorghe I. Petre-Govora (1910-2012)

Dragoș-Ionuț ECATERINESCU

Muzeul Județean „Aurelian Sacerdoțeanu”, Vâlcea
„Aurelian Sacerdoțeanu” County Museum, Vâlcea
Personal e-mail: dragosecaterinescu@yahoo.ro

„The Window of the Soul” in the Theological Thought of Father Gheorghe I. Petre-Govora (1910-2012)

The aim of this scientific article is to analyze the concept of the „window of the soul” and the idea of the soul in the vision of the priest and archaeologist Gheorghe-Petre Govora. The first step of this theoretical approach is the analysis of the concept of „window of the soul” from the viewpoint of the funeral traditions outlined by Petre-Govora following archaeological discoveries. The second step is the analysis of the Petre-Govora concept of the soul by referring to the philosophical and theological teachings on this issue. At the end of this article, the argument about the immortality of the soul, which represents the test stone of the harmony between the philosophical and the theological conception of the idea of the indestructibility of the spiritual substance, is analyzed.

Keywords: modern Romanian theology, Christian metaphysics, „window of the soul”, soul of man, ritual, funeral traditions.

„Sufletul este chipul nevăzut al lui Dumnezeu”.
Ionuț Caragea, *Întreita suferință*

Conceptul de „fereastra sufletului” a fost teoretizat de Gheorghe Petre-Govora în volumul „Flacăra memoriei. Dialog cu preotul și arheologul Gheorghe Petre-Govora”². În acest interviu, Gheorghe Petre-Govora enunță conceptul de „fereastra sufletului”, pornind de la simple observații ale primelor sale slujbe de înmormântare. Astfel, în viziunea autorului, obiceiurile de înmormântare practicate de rromii din Govora Sat, județul Vâlcea, coroborate cu descoperirile arheologice pe care le-a inițiat acesta de-a lungul timpului, conduc la ideea că există o „fereastră a sufletului”.

Cum ajunge Gheorghe Petre-Govora la această

concluzie? La prima înmormântare pe care a oficiat-o în calitate de preot, obiceiul practicat de rromii din Govora Sat era următorul: mortul era scos din bățatură, iar o credincioasă spargea o oală de roata carului. Această oală era oala în care a fost folosită apa pentru scăldatul mortului. De aici, Petre-Govora deduce ideea conform căreia obiectele funerare au o anumită simbolistică: oala înseamnă pământul din care este făcut omul, iar roata carului reprezintă soarele. De asemenea, la primele înmormântări, autorul a observat că pe partea stângă a coșciugului exista o gaură în formă de triunghi, acoperită cu un geam.

„Nu este înmormântat niciun rrom până nu se taie coșciugul sub formă triunghiulară în dreptul inimii răposatului. Când le-am întrebat pe credincioasele de etnie

Pr. Gheorghe I. Petre-Govora – 1947

de ce pun geamul ăla acolo, mi-au spus: «Păi dumneata nu știi, părinte? Pe acolo vorbește cu noi! Așadar, a rămas în mintea oamenilor ideea că sufletul părăsește corpul, dar încă vorbește»³.

În vederea acreditării acestei idei, Petre-Govora aduce și dovezi arheologice. Astfel, într-una din numeroasele săpături arheologice pe care le-a făcut, Petre-Govora a descoperit un mormânt de incinerare care data din perioada 2000 î. Hr.

„Incinerarea era așezată într-o oală mare, de vreo 80 cm înălțime. Am găsit oala așezată cu gura în jos, protejată de lespezi de piatră. În era erau prezente cenușă și oase calcinate. La circa 10 cm de la bază, oala avea o gaură. S-a putut constata prin cercetările de laborator ce s-au făcut, că perforarea a fost executată după arderea vasului. Asta înseamnă că era una din oalele deja confecționate, care abia pe urmă a fost găurită și folosită ca vas-urnă»⁴.

Gheorghe Petre-Govora este primul cercetător care a demonstrat că acea perforație este „fereastra sufletului”. La niciun alt gânditor nu întâlnim această expresie. Este un concept care-i aparține în totalitate. O asemănare vagă cu obiceiurile de înmormântare practicate de rromii din zona Govora Sat, care ar putea sugera ideea conform căreia sufletele morților comunică cu lumea de dincolo prin intermediul *ferestrei*, este reprezentată de scenariul înmormântării la slovaci, la etniile în satele bănățene. Astfel, o practică ritualică legată de moarte, la fel ca și ceremonialul înmormântării, sunt construite pe convingerea că sufletul omului părăsește trupul, iar după ce stă un timp pe lângă casă, pornește pe drumul

fără întoarcere și se înalță la cer. O astfel de secvență este faptul că fereastra din camera mortului se deschide pentru ca sufletul să iasă.⁵

În interviul său, Gheorghe Petre-Govora mai afirmă că spargerea oalei de roata carului, ritual practicat de rromii din zona Govora Sat, pune în evidență problema sufletului în gândirea omului. Acest lucru a fost demonstrat de Petre-Govora cu document arheologic.

„În săpăturile făcute sub îndrumarea mea într-o zonă de lângă localitatea Căzănești, acolo unde Oltul prezintă o curbură la ieșirea din Carpați și unde astăzi este fabrica de cărămizi, am găsit, printre altele, un mormânt al unui copil din sec. II după Hr. Ansamblul situat era de factură dacoromană. Mormântul arată așa: copilul așezat pe un soclu în poziție chircită, deasupra lui era un castron de factură romană, iar lângă castron cioburile unei oale sparte de factură dacică și printre cioburi și oase de pasăre (ofrandele aduse)”⁶.

Motivul pentru care Gheorghe Petre-Govora se oprește la cercetarea diverselor obiecte descoperite în zona Oltului, este interesul mare al acestuia pentru culturile din epoca bronzului și aspectele lor magico-religioase, fapt ce a constituit baza formării marilor civilizații. Trebuie menționat aici că preocuparea acestuia pentru practicile funerare ale epocii bronzului este pertinentă în contextul în care caracterul restrâns al surselor de informare, constituite în principal din materiale arheologice, împiedică, în prezent, descifrarea și cunoașterea unora din elementele componente ale domeniului complex reprezentat de credințele religioase, în special, și de spiritualitatea comunităților umane, în general. Componentele credințelor și a cultelor specifice acestei epoci sunt rezultatul, în principal, din raportările individului sau ale colectivităților, căreia acestea îi aparține, la forțele naturii ce determină, în ultimă instanță, fertilitatea solului (soare, lună, apă, pământ) sau la aspectele majore care marchează ritmul vieții cotidiene (naștere, moarte, boli).

Obiceiurile de înmormântare evidențiate de Petre-Govora în urma descoperirilor arheologice reprezintă o contribuție majoră la descifrarea spiritualității epocii bronzului, care a fost tratată atât de sumar în literatura de specialitate, și asta pentru că acest subiect nu a prezentat un interes major, având în vedere că toate descoperirile care ar putea aparține unui cult sau unei manifestări religioase sunt dispartate, iar doar pe baza locurilor de descoperire sunt greu de interpretat.

Obiceiul spargerii oalei de roata carului funerar este un ritual practicat în anumite zone ale României și este încărcat de simboluri plurivalente. Astfel, în partea de nord-vest a Transilvaniei se regăsește obiectul generalizat al spargerii unui vas. „Se aruncă cu un blid sau cu o oală de lut, să se facă țândări, să mâie rău care

o rămas, să nu vină iară moarte, să ieie pe cineva”.⁷

Spargerea oalei de lut poate semnifica sfârșitul pământean al vieții acelei persoane și totodată faptul că începe o nouă viață, într-o altă lume și într-o altă ipostază. Obiceiul spargerii vasului reflectă plurivalența acestor secvențe: „În anumite situații, încă se mai sparg căni la capul mormântului, obiceiul ca atare fiind practicat în aproape toate zonele țării, mai ales la domiciliul decedatului”.⁸

Există o corespondență între planul realității imediate, reprezentat de practicile și riturile de protecție realizate de către familia mortului, și planul psihicului uman al acestora, caracterizat de activarea unor mecanisme de defensivă în fața morții:

Momentul în care cadavrul părăsește casa marchează un moment important de trecere, un nou prag, care activează o nouă formă de raportare la mort. Accentul se deplasează acum de pe atenția acordată mortului ca trup fizic, la perceperea lui ca prezență psihică, ca amintire, ca memorie, ca amprentă lăsată asupra vieții celorlalți. Atitudinea dominată a celor vii, în acest moment de prag, care va fi asumată prin intermediul riturilor de separare sau de prag, performate la ieșirea cu mortul din casă și pe drumul spre cimitir, este aceea de rupere a oricăror legături de ordin psihic cu cel mort. Pentru a nu se crea confuzie, ținem să precizăm că nu facem referire la negarea memoriei mortului, ci doar la ruperea legăturilor de dependență psihică față de cel mort, care pot afecta atât viețile celor vii, cât și integrarea mortului în lumea de dincolo.⁹

Ritualul spargerii vaselor în timpul ceremonialului funebru datează încă din vremea dacilor. Descoperirile arheologice de vase funebre au suscit interesul multor cercetători. Actul ritualic de spargere a oalei de pământ are numeroase funcții îndeplinite de acest rit și sunt comune tuturor riturilor de separare a viilor față de cel mort: ca să nu mai moară cineva din casă, ca să se sperie moartea, ca mortul să nu se reîntoarcă, ca mortul să nu

plece cu norocul casei.¹⁰

Acest obicei al spargerii oalei de roata carului este încărcat și de semnificații mitice. Petre-Govora consideră că acest simbol funerar a ajuns la noi direct din Babilon, prin rromii de acolo. Govora trage concluzia, astfel, că originea rromilor este în Babilon, ceea ce, totuși, nu se știe cu certitudine. Există legende care susțin că această populație este originară din Babilon, strămoșii lor plecând în lumea largă atunci când orașul a fost distrus. Englezii socoteau că această populație era venită din Egipt. De aici, numele de „gitano”, derivat din „egipciano” și „gipsy” din „Egyptian”. În lipsa dovezilor, presupusa origine a rromilor a ținut loc de adevăr mult timp.

După alte păreri, rromii ar fi urmașii celor care au trăit în vremuri străvechi pe legendara insulă Atlantida. Atunci când continentul s-ar fi scufundat, înainte ca acesta să fie înghițit de furiile apelor, unii locuitori au reușit să scape cu viață și au decis să își ducă viața migrând de colo-colo.¹¹

Aceste legende îi clasează pe rromi la limita dintre realitate și imaginație, ca fiind un popor aparținând unor zone mitice. De asemenea, aceste legende subliniază, mai mult decât orice, că rromii sunt victimele alterității. Din dorința de a-l plasa pe celălalt, pe individul necunoscut într-un spațiu, europenii au fost nevoiți să apeleze la imaginar, la mitic. Neputând să găsească un loc fizic cunoscut din care să ateste că se trage acest popor, ei au recurs la mitologie și, totodată, la mister.

De aici, concluzia că acest ritual al spargerii oalei de roata carului are conotații mitice, pentru că aparține unui popor despre care există multe legende mitologice în ceea ce privește originea lor.

Toate aceste concepte folosite de Petre-Govora în interviul său („fereastra sufletului”, spargerea oalei de roata carului) ne conduc la problema primordială care a stat la baza activității sale de preot și care a fundamentat sistemul său de gândire teologică, și anume la problema sufletului omului. Ce este sufletul omului și ce este viața în sine? Iată două întrebări care au constituit miezul reflecției filosofice și religioase a teologului Petre-Govora.

Definiția pe care Petre-Govora o dă sufletului este următoarea:

„Sufletul este realitatea consecventă a proniciei dumnezeiești. Sufletul este nemuritor, numai corpul moare. Ce fac sufletele dincolo, sau unde stau până la învierea totală la judecata lui Hristos, Dumnezeu ne-a limitat să știm acest lucru. Este o taină la care n-avem acces. Mântuitorul Hristos este cel care ne dă însă informații. Tocmai prin faptul că suntem limitați, Dumnezeu ni l-a dat pe Hristos, care spune Eu sunt Calea, Adevărul și Viața. Așadar, Mântuitorul ne dă pe tavă totul: Adevărul.”

Deci, sufletul a fost creat pentru viața veșnică, iar Iisus Hristos este sălășluit în el și s-a făcut om pentru vecie și a devenit casă și haină a omului. În Epistola a II-a către Corinteni (5, 6-8): „Noi avem buna încredere și suntem bucuroși să nu locuim în trup, ci să ne sălășluim la Domnul”, în Epistola către Filipeni (1,22) și în Ecclesiast (12,7): „Și pulberea să se întoarcă în pământ, cum a fost, iar sufletul să se întoarcă la Dumnezeu care l-a dat.” Apoi, pilda bogatului și săracului Lazăr, în care se vede că oamenii trăiesc și după moarte și înainte de învierea colectivă a trupurilor, deci trăiesc cu sufletul.¹²

Această concepție despre suflet o regăsim la mai mulți gânditori, fie ei de factură filosofică, fie de factură teologică. Astfel, Platon este cel dintâi filosof a cărei concepție despre suflet se apropie cel mai mult de concepția religioasă. Sub influența misticii grecești, Platon considera că sufletul are o origine divină și că numai în urma unei vini (*Phaidros*), sau ca urmare a unei legi universale (*Timaios*), acesta s-a coborât într-un trup muritor, de care abia moartea îl eliberează.¹³

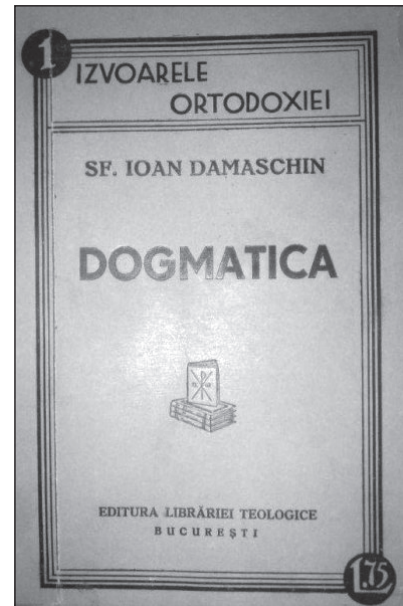
Platon caută să dovedească, într-un mod științific, că sufletul este nemuritor. La Platon nu este vorba de o nemurire în sens panteist, ci el reprezintă ideea că eul, sufletul individual, este nemuritor și etern. Platon a reluat ideea nemuririi sufletului din mistica orică pitagoreică, dar meritul său este de a dovedi cu toate mijloacele dialectice această nemurire. Phaidon¹⁴ expune argumentele sale, fundamentându-se pe teoria platonice a ideilor.

De fapt, ceea ce afirmă Petre-Govora este adevărul indubitabil al religiei ortodoxe revelat omenirii prin întruparea lui Iisus Hristos și prin jertfa Sa pe Cruce: corpul este pieritor, se descompune; sufletul este nemuritor. În virtutea acestui fapt, teoria lui Petre-Govora despre suflet se află în strânsă legătură cu viziunea metafizică platonice despre idei.

În schimb, Aristotel, prin definiția pe care o dă sufletului, se îndepărtează puțin de Platon. Într-una din lucrările sale fundamentale, acesta afirmă: „Viața este trăire, sufletul este duh. Duh de sine stătător suflă aparte de trup și de viață”¹⁵. Astfel, în viziunea lui Aristotel, sufletul este ca «o virtus sensibilis et mobilis» – adică principiu de sensibilitate și de mișcare. În sensul acesta, sufletul apare ca o energie vitală prin identificarea sângelui cu sufletul, adică psihismul animal, care se manifestă ca sensibilitate și mișcare.

Prin aceasta, Aristotel se diferențiază totuși de învățăturile creștine, mai ales de cele propagate de Origen. Referitor la actul creator divin, Origen făcea o deosebire tranșantă între denumirea de suflet dată energiei vitale, care-și are originea în natură, și sufletul omului, care-și are originea în crearea divină:

„Omul a devenit ființă vie, prin faptul că «Dumnezeu însuși a suflă în fața omului suflare de viață și omul s-a făcut ființă vie». Deosebirea dintre sufletul vital și cel uman

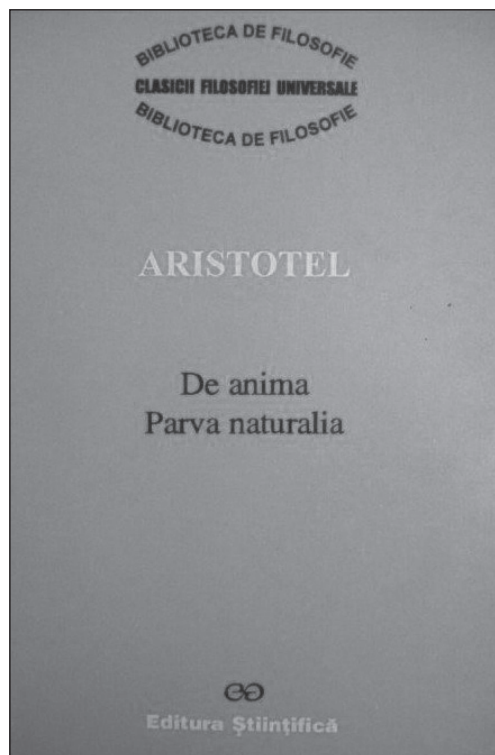
este radicală: unul este expresia netăgăduită a energiei naturii, celălalt este chipul energiei divine; unul este de natură materială, iar al omului este de natură spirituală, duhovnicească. De aceea, ca să înlăture orice confuzie, Origen nu admite teoria că sufletul și-ar avea sediul în sângele omului, sau că sângele ar fi însuși sufletul, ca sediu și expresie vitală.”¹⁶

Ceea ce vrea să spună Origen este că originea sufletului este în Dumnezeu, creatorul său, care l-a făcut după *chip*, adică i-a imprimat raționalitatea sau cugetarea. În acest punct, viziunea sa este în perfectă consonanță cu teoria creștină asupra a sufletului. Iată cât de frumos se exprima Sf. Ioan Damaschin asupra acestui lucru:

„Dumnezeu creează pe om cu mâinile Sale proprii din natura văzută și nevăzută, după chipul și asemănarea Sa. A făcut corpul din pământ, iar suflet rațional și gânditor îi dădu prin insuflarea Sa proprie. Aceasta numim chip dumnezeiesc, căci cuvintele «după chipul» indică rațiunea și liberul arbitru, iar cuvintele «după asemănare» arată asemănarea cu Dumnezeu în virtute, atât cât este posibil.”¹⁷

Origen se separă de viziunea creștină asupra sufletului prin modul în care concepe actul creării omului. Astfel, Origen ajunge la concluzia că au existat două momente diferite în actul creării omului: 1) crearea omului după *chip*, adică a sufletului și 2) crearea omului din țărână, căruia i-a insuflă sufletul:

„Atunci când a fost creat, omul a fost creat de la bun început *după chip*, dar în el nu se afla atunci materie, pentru că nu dintr-o materie existentă fusese creat el *după chip* cum citim: «Și a zis Dumnezeu: Să facem om după chipul și asemănarea noastră. Și a făcut Dumnezeu om», dar nu zice «luând țărână din pământ», cum zice a doua oară, ci zice: «Dumnezeu a făcut pe om după chipul Său». Că această ființă

era creată după chipul lui Dumnezeu, Moise nu era singurul care o știa că-i nematerialnică și mai presus decât orice ipostază trupească, ci o știa și Apostolul Pavel, cum ne dovedește graiul său, în care ni se spune: «fiindcă v-ați dezbrăcat de omul cel vechi, dimpreună cu faptele lui și v-ați îmbrăcat în omul cel nou care se înnoiește despre o deplină conștiință, după chipul Celui l-a zidit»¹⁸.

Despre modul în care Origen vede actul creării sufletului, Sf. Ioan Damaschin spune: „Trupul și sufletul au fost făcute simultan și nu numai întâi unul și apoi celălalt, după cum în chip prostesc afirmă Origen”¹⁹. Despre natura sufletului, în continuare, Sf. Ioan Damaschin afirmă:

„Sufletul este o substanță vie, simplă, necorporală, prin natura sa, invizibilă ochilor trupești, nemuritoare, rațională, spirituală, fără de formă; se servește de un corp organic și îi dă acestuia puterea de viață, de creștere, de simțire și de naștere. Nu are un spirit deosebit de el, ci spiritul său este partea cea mai curată a lui. Căci ceea ce este ochiul în trup, este aceea spiritul în suflet. Sufletul este liber, volițional, activ, schimbător, adică schimbător prin voință pentru că este zidit. Pe toate acestea le-a primit în chip natural, prin harul celui care l-a creat, prin care a primit și existența precum și de a exista prin fire în acest chip”²⁰.

În acest punct, concepția despre suflet a Sf. Ioan Damaschin se aseamănă cu teoria lui Origen despre suflet. Și Origen afirmă că sufletul are o natură spirituală, simplă, substanța lui asemănându-se cu a îngerilor și fiindcă a fost creat de Dumnezeu, după

chipul său, prin natura sa, este înrudit cu ființele spirituale și cu Dumnezeu.

În concepția sa despre suflet, Petre-Govora se raportează și la învățătura de credință a lui Dumitru Stăniloae (1903-1993)²¹. Aspectul teoretic care apropie concepția despre suflet a Pr. Petre-Govora de teoria marelui teolog Dumitru Stăniloae este învățătura despre nemurirea sufletului întemeiată pe ideea indestructibilității substanței spirituale. De fapt, similitudinea de concepții a celor doi teologi constă în respingerea argumentului filosofic al creării sufletului, teoretizat sub influența filosofiei platonice și a unora dintre curentele gnostice, conform căruia sufletele au fost create înainte de facerea lumii, iar materia a fost creată spre a îmbrăca aceste suflete care au fost căzute. Filosofia platonice și curentele gnostice contestă ideea creării, iar nemurirea este o însușire dăruită de Dumnezeu, dar nu principiul mișcării în sine. După Platon, numai filosofi se ridicau la cunoașterea lui Dumnezeu, pe când în viziunea creștină orice credincios e dotat cu simțul dumnezeirii și poate dobândi fericirea sfințeniei, adică asemănarea cu Dumnezeu, nu numai prin contemplație, ci mai ales prin trăire.²²

Argumentul indestructibilității substanței spirituale reprezintă o piatră de încercare a armonizării dintre concepția creștină și cea filosofică despre nemurirea sufletului. *Învățătura creștină* despre nemurirea sufletului este întemeiată pe credința că Dumnezeu ține ca sufletul să fie nemuritor, iar indestructibilitatea acestuia își are cauza în Dumnezeu, nu în natura sa intrinsecă. Voința lui Dumnezeu este cea care condiționează legătura indisolubilă a sufletului uman de El. Dumnezeu a înzestrat sufletul uman cu memoria faptelor sale, cu conștiința de sine, pentru ca omul să regrete continuu faptele care sunt contrare lui Dumnezeu și pentru ca el să conștientizeze neîntrerupt dependența sa de Dumnezeu, să-L slăvească și să-L iubească pe Dumnezeu.

În schimb, *învățătura filosofică* despre nemurirea sufletului, în care se integrează concepțiile socratică, platonice și aristotelică, coincideau în problema nemuririi sufletului, toate dând prin diverse moduri de demonstrare, un răspuns pozitiv: sufletul este o esență nemuritoare. Însă, după Origen, „concepția despre nemurirea sufletului trebuie dovedită nu numai după scrierile elinilor, ci după ceea ce spun și învățăturile dumnezeiești.”²³ Pitagora susținea că sufletul este nemuritor: „Sufletul este un lucru diferit de viață, e nemuritor, deoarece este desprins din ceva, de asemenea nemuritor”²⁴, dar își pierdea individualitatea prin contopirea sa cu eterul. Epicur era materialist, afirmând că sufletul piere odată cu trupul. Naturaliștii la fel. Stoicii admiteau supraviețuirea sufletului, prin Zenon, Hrysip și Cleante²⁵, însă unii discipoli înclinau să creadă că sufletul își pierde individualitatea și supraviețuiește în sufletul universal, printr-un proces

de reîntoarcere.

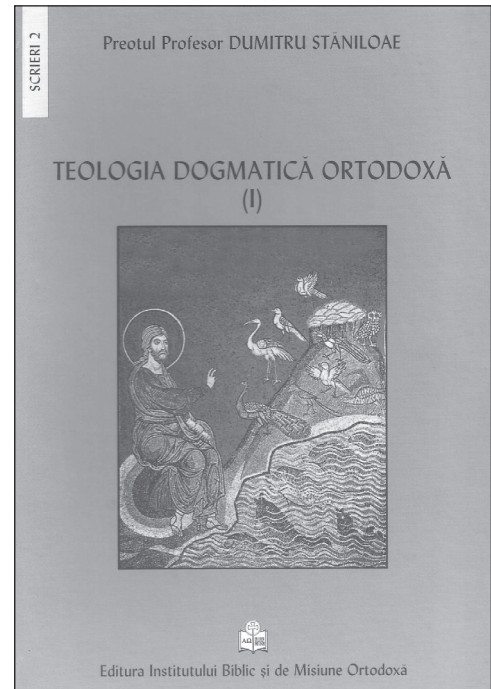
Singurul filosof care a combătut cu tărie concepțiile că sufletul este muritor a fost Origen. Pornind de la analiza definiției conceptului de „moarte”, Origen demonstrează că există trei cazuri în care sufletul poate fi socotit muritor, dar și nemuritor: 1) este muritor, când moare păcatul, viețuind în Dumnezeu; 2) când moare față de Dumnezeu și 3) când se crede că moare odată cu trupul. Această viață veșnică ne-o asigurăm prin viețuire în Hristos. Judecata viitoare confirmă această nemurire, ca și necesitatea răsplătirii sau pedepsirii. Filosofia platonice profesa purificarea sufletelor prin foc sau prin transmigrare, prin *metensomatoză*. „Noi nu admitem în niciun caz *metempsihoza*, nici căderea omului prin imigrarea în corpul unor animale necuvântătoare...”, întrucând noi știm să acordăm cinstea cuvenită sufletului, căci nu se cuvine ca lăcașul sufletului cugetător să fie lăsat în părăsire și la voia întâmplării, fără de nicio cinste, ...că cinstea dată trupului în care a locuit sufletul cel cuvântător se reflectă în persoană odată cu sufletul cu ajutorul căruia a dus lupta cea bună în viață.”²⁶Sufletul își va reconstitui corpul său la Înviere, spre a trece cu el în nesticăciune, a învinge moartea prin nemurire.

Prin demersul său argumentativ, Origen se înscrie în pleiada filosofilor care se apropie cel mai mult de concepția creștină cu privire la nemurirea sufletului.

Cu privire la acest subiect, Pr. Gheorghe Petre-Govora vorbea într-un interviu despre misterul morții. Este vorba despre o întrebare pe care acesta și-a pus-o, întrebare la care tot el răspunde: De ce îl smulge Dumnezeu pe om din viața aceasta? Hristos spunea: „... *n-a murit, ci doarme*”²⁷, atunci când „pe patul trecerii dincolo” veghea la căpătâiul celor care plecau din viață și pe vremea când El „...*mergea în picioare pe deasupra mării*”^{28 29}.

Moartea, fiind singura trecere de aici la Dumnezeu, arată transcendența lui Dumnezeu și a vieții noastre depline în El, ca împlinire a ei. Dar totuși viața lui Dumnezeu și viața noastră omenească întru El sunt despărțite prin moarte. Faptul că noi suntem muritori arată deosebirea dintre firea omenească și cea divină. Chiar dacă Dumnezeu este prezent în viața noastră cu puterea Lui de viață, totuși viața lui Dumnezeu rămâne totdeauna dincolo de moarte. Între viața noastră și viața lui Dumnezeu este moartea, care este indispensabilă trecerii noastre la cele veșnice. Nu se poate merge la Dumnezeu fără a se trece prin moarte.

Concepțiile filosofice cu privire la viața de după moarte contestă o existență personală după moarte, deci nu văd în moarte un eveniment care ar da existenței un sens. Însă concepția creștină, în care se integrează și ideile lui Petre-Govora, subliniază necesitatea stării escatologice³⁰ în existența omului. Escatologia cea care conferă un sens vieții pământești. „Numai în Hristos Cel întrupat și înviat, în comuniune cu Persoana

dumnezeiască eternă, întrupată pentru veci ca om și intrată în relație veșnică cu noi, avem siguranța obiectivă despre viața viitoare, ca o adevărată fericire eternă, personală, conștientă și deplină.”³¹

Moartea își capătă sensul deplin în explicația creștină, pe care o vede ca fiind un moment în dialogul etern al omului cu Dumnezeu. Pentru creștinism, moartea, deși este urmarea păcatului, a păstrat și un sens pozitiv, întrucât în ea Hristos ne trece la comuniunea deplină cu Dumnezeu, adică la o treaptă mai înaltă în comuniunea cu El și, prin aceasta, la treapta plenitudinii vieții. De fapt, numai pentru credința creștină moartea are un sens, atât în ceea ce privește originea, cât și în rostul căpătat de ea în Hristos. Concepția creștină dă o explicație satisfăcătoare originii ei, socotind-o provenită prin ieșirea omului din comuniunea cu Dumnezeu, prin credința în Hristos.

Prin Învierea lui Hristos, oamenii au fost scăpați de moartea păcatului și au fost înviați întru viața veșnică, despre care Apostolul Pavel spunea – când se ruga mult la Dumnezeu și vedea al treilea cer: „cele ce ochiul n-a văzut, urechea n-a auzit și la inima omului nu s-au suit, acelea le-a pregătit Dumnezeu celor care Îl iubesc pe El” (I Cor.2,9).

Moartea fizică nu este o pedeapsă, ci o eliberare oferită de Dumnezeu iubirii. Dumnezeu nu l-a lăsat pe om să trăiască veșnic într-o lume căzută, să fie captiv cercului vicios al propriilor născociri, ci i-a dat posibilitatea eliberării de păcat. Moartea nu este sfârșitul vieții, ci doar începutul reînnoirii ei. Dincolo de moartea fizică este reunirea viitoare a trupului cu sufletul înnoite pentru a fi capabile să participe, pe măsura propriilor posibilități, la iubirea dumnezeiască veșnică.³²

Pentru oricare dintre noi, călătoria vieții acesteia (care într-un final se va încheia) nu este o călătorie de plăcere; de multe ori, marea vieții noastre se ridică spumegând și valurile ne sunt potrivnice. Însă Mântuitorul afirmă: „În lume necazuri veți avea; dar îndrăzniți. Eu am biruit lumea.”³³ Corabia care ne poartă pe valurile vieții nu este perenă, ci este vulnerabilizată de vicisitudinile inerente vieții umane, astfel încât aceasta poate fi percepută mai degrabă a fi o barcă, în care vâslim din greu pentru a ajunge la liman. În această vâltoare neconținută a vieții, îl dorim pe Hristos să fie alături de noi, tot așa cum își doreau ucenicii să-L aibă alături. Iar atunci când Îl chemăm, oricând de departe ni s-ar părea că este de noi, tocmai atunci El se află mai aproape. Iisus călătorește în bărcuța „vieții” fiecăruia dintre noi și este alături de oricine: „Iată, Eu cu voi sunt în toate zilele, până la sfârșitul veacului!”³⁴

Învierea lui Hristos reprezintă Înălțarea trupului către viața cea veșnică, pătrunderea Lui de viață divină, care nu cunoaște moarte, deoarece după învățătura creștină, există viață și Viață. Una este viața tuturor viețuitoarelor de pe pământ, care poate fi cât umbra unei clipe sau de zeci de ani, alta este viața sufletului omenesc, care, fiind viață spirituală, este nemuritoare. Mai presus de viața sufletului omenesc este Dumnezeu, Viața cea veșnică și absolută, care, fiind viață spirituală, este nemuritoare. Mai presus de viața sufletului omenesc este Dumnezeu, Viața cea veșnică și absolută, care, fiind viață spirituală, este nemuritoare.

Iisus a dorit o altă înviere: o înviere a sufletului, o înviere fără de moarte. Pentru a susține credința în nemurirea sufletului, a fost nevoie de un fapt: Învierea Mântuitorului. A fost necesar ca Dumnezeu însuși să se întrupeze și să sufere moartea pentru a o înfrânge în rândul oamenilor și pentru a-l proclama pe om nemuritor. Dumnezeu însuși moare pe Cruce pentru a răscumpăra oamenii de sub puterea morții. Pentru ca omul să devină nemuritor, a fost necesar ca mai întâi Dumnezeu însuși să devină nemuritor, să se facă om și să moară.

Omul se pregătește în cursul întregii sale vieți pământești prin întărirea comuniunii cu Hristos, pentru ca moartea sa să fie trecerea lui la plenitudinea comuniunii cu Dumnezeu și cu semenii. Cu cât omul își face din moarte mai mult o prezență valorizatoare în toată viața lui, cu atât o transformă mai mult în trecere spre plenitudinea vieții și își umple viața pământească mai mult de valoare. Moartea rămâne totuși o forță care lucrează în om în direcția distrugerii vieții pământești, a existenței lui. Sfântul Pavel spune: „Dacă viețuiți după trup, veți muri, iar dacă ucideți cu Duhul faptele trupului, veți fi vii”³⁵

Sacralitatea trupului, dimensiune pe care omul a pierdut-o, se referă la unitatea spirituală a sufletului de trup: „Așa și voi, socotiți-vă că sunteți morți păcatului,

dar vii în Dumnezeu, în Hristos Iisus, Domnul nostru”³⁶. Omul lucrează pentru desăvârșirea sa prin spiritualizarea trupului, adică prin faptul că face din trup un lăcaș al simțurilor și faptelor bune.

Concluzii

În finalul acestui periplu analitic al gândirii teologice, ideile principale care se desprind sunt următoarele:

1. Conceptul de „fereastră a sufletului” teoretizat de Pr. Gheorghe Petre-Govora reprezintă nu numai un concept teologic sau dogmatic, ci și unul filosofic pentru că nuanțează necesitatea redescoperirii laturii spirituale și divine a omului.

2. Descoperirile arheologice realizate de Pr. Petre-Govora au reprezentat o contribuție majoră la descifrarea spiritualității epocii bronzului.

3. În multe aspecte, teoriei acestuia despre suflet se află în strânsă legătură cu viziunea metafizică platonice despre idei.

Note:

1. Gheorghe Petre-Govora a fost preot la parohia „Sf. Nicolae” Govora Sat, județul Vâlcea; de asemenea, a fost și arheolog și fondator al Muzeului de Arheologie și Artă Religioasă din Băile Govora. Vezi Pr. Constantin Mănescu, „Memoria vie a unui muzeograf vâlcean” în *Buridava* (studii și materiale), VIII, Editura Offsetcolor, Râmnicu Vâlcea, 2010, pp. 287-292.

2. Eugenia Vasile, *Flacăra memoriei. Dialog cu preotul și arheologul Gheorghe Petre-Govora*, Editura Petras, Râmnicu-Vâlcea, 2005, pp. 68-73.

3. Eugenia Vasile, *op. cit.*, p. 69.

4. *Ibidem*, p. 69.

5. Gheorghe Ciușanu, *Superstițiile poporului român în asemănare cu alte popoare vechi și noi*, Editura Saeculum I. O., București, 2001, p. 109.

6. Eugenia Vasile, *op. cit.*, p. 70.

7. Ion Ghinoiu, *Lumea de aici, lumea de dincolo. Ipmarcheaostaze românești ale nemuririi*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999, p. 44.

8. Adina Rădulescu, *Rituri de protecție în obiceiurile funerare românești*, Editura Saeculum I.O. București, 2008, p. 204.

9. *Ibidem*, pp. 204-205.

10. *Ibidem*, p. 217.

11. Donald Kenrick, *Romii: din India la Mediterana. Migrația rromilor*, Editura Alternative, București, 1998, p. 50.

12. Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, „Desăvârșirea noastră în Hristos”, în *Revista Mitropolia Olteniei. Revista oficială a Arhiepiscopiei Craiovei și a Episcopiei Râmnicului și*

Argeşului, Anul XXXII, nr. 3-6/1980, pp. 123-124.

13. Platon, *Opere IV*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1983, p. 124.

14. Platon, *Phaidon (Despre suflet)*, Editura Humanitas, Bucureşti, 2006.

15. Aristotel, *De anima*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1996, p. 59.

16. Pr. Prof. Dr. Nicolae Buzescu, „Despre suflet la Origen”, *Mitropolia Olteniei. Revista oficială a Arhiepiscopiei Craiovei şi a Episcopiei Râmnicului şi Argeşului*, Anul XXXVIII, nr. 2/martie 1986, p. 40.

17. Sf. Ioan Damaschin, *Dogmatica*, Editura Scripta, Bucureşti, 1993, p. 70.

18. Pr. Prof. Dr. Nicolae Buzescu, *op. cit.*, p. 42.

19. Sf. Ioan Damaschin, *op. cit.*, p. 71.

20. Sf. Ioan Damaschin, *op. cit.*, p. 71.

21. Dumitru Stăniloae a fost preot, teolog, profesor universitar, dogmatist, traducător, scriitor şi ziarist român. Timp de peste şase decenii, a desfăşurat o activitate ştiinţifică multilaterală, îndeosebi în domeniul Dogmaticii. Este considerat unul dintre numele proeminente ale teologiei europene din secolul XX şi cel mai mare teolog român. A lucrat timp de 45 de ani la traducerea lucrării Filocalia sfinţelilor nevoiţe ale desăvârşirii (în douăsprezece volume). A fost membru titular al Academiei Române (1991).

22. Pr. Prof. Dr. Nicolae Buzescu, *op. cit.*, p. 47.

23. Origen, *Contra lui Celsus*, III, 22, 183.

24. Diogenes Laertios, *Despre vieţile şi doctrinele filosofilor*, trad. acad. prof. C. Balmuş, Bucureşti, 1963, 854, p. 402.

25. *Ibidem*, p. 374.

26. Origen, *Contra lui Celsus*, VIII, 30, 528.

27. Matei 9, 24; Marcu 5, 39; Luca 8, 52.

28. Matei 14, 25; Marcu 6, 48, 49; Ioan 6, 19.

29. Afirmare din cadrul unui interviu dat de Gh. Petre-Govora la 18 iulie 2008.

30. Escatologia este doctrina mistico-religioasă despre destinele finale ale omenirii, despre sfârşitul lumii şi Judecata de Apoi. Ea nu trebuie interpretată ca fiind partea finală a existenţei creaţiei, adică sfârşitul total al existenţei, ci ca fiind o etapă finală care durează veşnic.

31. Dumitru Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. III, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti, 1996, p. 147.

32. Kallistos Ware, *Ortodoxia, Calea Dreptei Credinţe*, Editura Mitropoliei Moldovei şi Bucovinei, Iaşi, 1993, p. 63.

33. Ioan 16, 33.

34. Matei 28, 20.

35. Rom. 8, 13.

36. Rom. 6, 11.

Buzescu, Nicolae, „Despre suflet la Origen” / „About soul by Origen”, în *Mitropolia Olteniei. Revista oficială a Arhiepiscopiei Craiovei şi a Episcopiei Râmnicului şi Argeşului*, Anul XXXVIII, nr. 2/martie 1986, p.40.

Ciauşanu, Gheorghe, Superstiţiile poporului român în asemănare cu alte popoare vechi şi noi / The superstitions of the Romanian people, similar to other old and new peoples, Editura Saeculum I. O., Bucureşti, 2001.

Damaschin, Ioan, *Dogmatica / The Dogmatic*, Editura Scripta, Bucureşti, 1993.

Ghinoiu, Ion, Lumea de aici, lumea de dincolo. Iparcheostaze româneşti ale nemuririi / The world from here, the world beyond. Romanian Iparcheostases of immortality, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1999.

Kenrick, Donald, Rromii: din India la Mediterana. Migraţia rromilor / Roma: from India to the Mediterranean. Migration of the Roma, Editura Alternative, Bucureşti, 1998.

Laertios, Diogenes, Despre vieţile şi doctrinele filosofilor / About philosophers' lives and doctrines, trad. acad. prof. C. Balmuş, Bucureşti, 1963.

Origen, *Contra lui Celsus / Against Celsus*, III, 22.

Origen, *Contra lui Celsus / Against Celsus*, VIII, 30.

Platon, *Opere IV / Works IV*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1983.

Platon, *Phaidon (Despre suflet) / Phaidon (About soul)*, Editura Humanitas, Bucureşti, 2006.

Rădulescu, Adina, Rituri de protecţie în obiceiurile funerare româneşti / Rittles of protection in Romanian funerary customs, Editura Saeculum I.O. Bucureşti, 2008.

Stăniloae, Dumitru, „Desăvârşirea noastră în Hristos” / „Our accomplishment in Christ”, în *Mitropolia Olteniei. Revista oficială a Arhiepiscopiei Craiovei şi a Episcopiei Râmnicului şi Argeşului*, Anul XXXII, nr. 3-6/1980, pp. 123-124.

Stăniloae, Dumitru, *Teologia Dogmatică Ortodoxă / Orthodox Dogmatic Theology*, vol. III, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti, 1996.

Vasile, Eugenia, Flacăra memoriei. Dialog cu preotul şi arheologul Gheorghe Petre-Govora / The flame of memory. Dialogue with the priest and archaeologist Gheorghe Petre-Govora, Editura Petras, Râmnicu-Vâlcea, 2005.

Ware, Kallistos, *Ortodoxia, Calea Dreptei Credinţe / Orthodoxy, the Way of the Right Faith*, Editura Mitropoliei Moldovei şi Bucovinei, Iaşi, 1993.

Bibliography:

Aristotel, *De anima / De anima*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1996.

